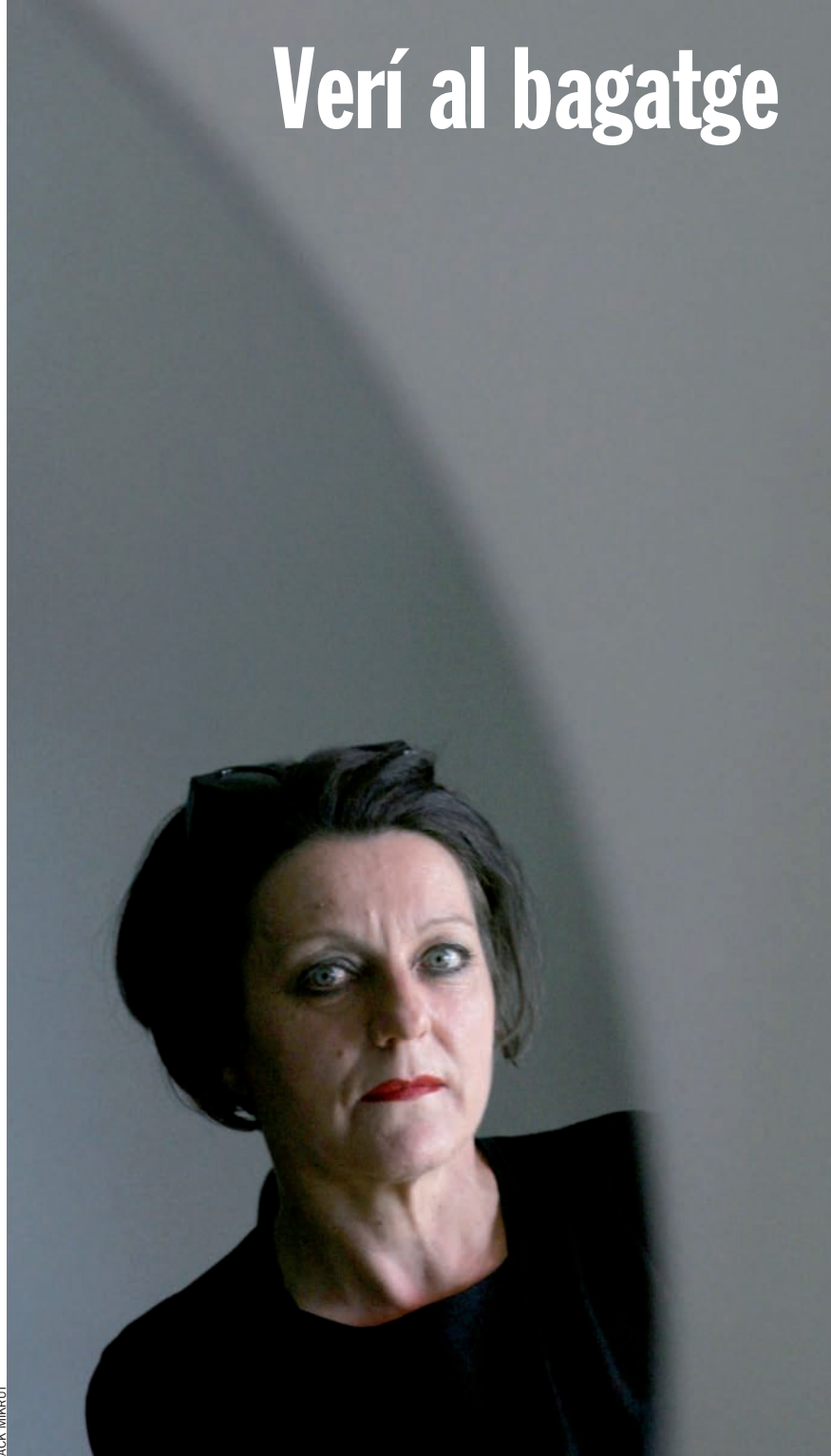

La revelació sobre la implicació del poeta Oskar Pastior en espionatge ha resolt la disputa sobre l'escriptor alemany d'origen romanès. Al centre del debat sobre la culpa, la traïció i la integritat en temps de règim totalitari hi ha Herta Müller, premi Nobel de literatura.

Verí al bagatge

JACK MIKRUŠ

Herta Müller, guanyadora del premi Nobel de literatura l'any 2009.

S'han conservat els expedients del terror en tres sales a prop de Bucarest. Corredors llargs, bastiments de ferro, cares pàl·lides davall els llums de neó. Les arxiveres, amb jaquetes embuatades, fan cara al fred darrere d'escriptoris de fusta. De tant en tant, una s'esmuny dins el laberint de prestatgeries per a pescar un bloc d'esborranys color mostassa.

Als hangars de la ciutat menuda de Popești-Leordeni, on els comunistes emmagatzemaven antigament oli i sucre per a una emergència, ara s'amunteguen els expedients dels serveis secrets romanesos abolits de la Securitate. Ací, a la cambra dels tresors de la CNSAS, l'oficina romanesa de documentació del servei de seguretat estatal, hom hauria de poder trobar la resposta a una pregunta: qui formava part de la resistència a la Romania comunista, qui n'era simpatitzant i qui n'eren els traïdors?

Concentrat entre les sobrecobertes dels expedients hi ha soterrat el verí que des de fa temps s'escapa gota a gota. Un verí que no solament afecta Romania, perquè entre els deladors i les víctimes hi ha escriptors en llengua alemanya.

A Popești-Leordeni, el fons dels expedients juxtaposats fa 24 quilòmetres. Conté informes sobre el viatge de Günter Grass –que més endavant guanyà el premi Nobel– a Romania l'any 1969. Conté la declaració de garantia i l'expedient de delador (signatura R 249556) del poeta Oskar Pastior. I també l'expedient d'una víctima que li va erigir un monument amb la novel·la *Tot el que tinc, ho duc al damunt*; la Nobel Herta Müller. L'enrenou entorn dels expedients de les persones d'origen alemany dona més feina que no voldrien als treballadors de la CNSAS. “Tot va començar –explica el director, Dragos Petrescu– quan Herta Müller es va fer famosa a conseqüència del premi Nobel. Abans no ho era.”

També Pastior, que el 2006, poc després de morir, va ser guardonat amb el premi Georg Büchner, es va fer famós després de molt de temps d'èsser conegut només com un afeccionat a la lírica experimental avançada. De jove va sobreviure cinc anys en un camp de presoners soviètic i va ser el model per al narrador en primera persona de la novel·la de Herta Müller *Tot el que tinc, ho duc al damunt*, publicada el 2009, poc abans de l'atorgament del premi Nobel.

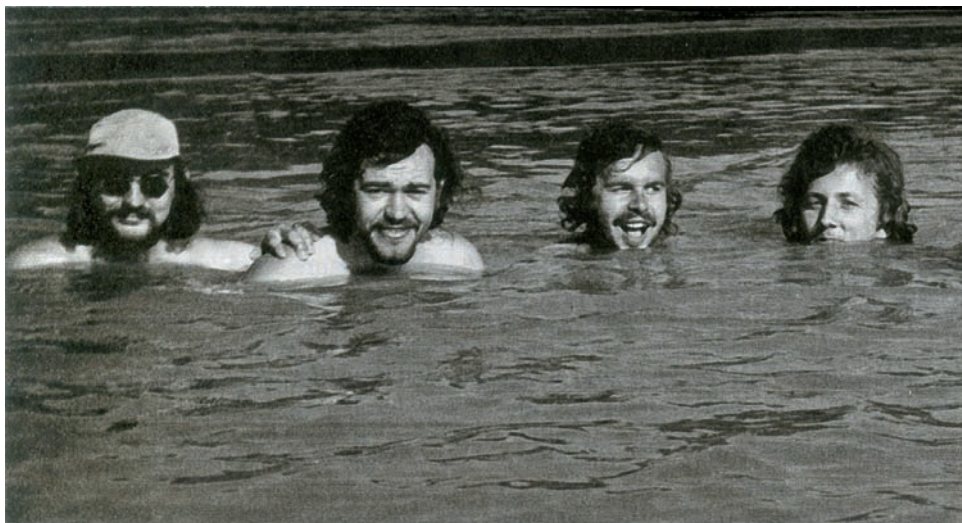
Un any més tard, el 17 de setembre del 2010, va esclatar la notícia, enmig de la glòria recent de tots dos, que Pastior havia servit com a col·laborador informal de la Securitate amb el nom de *Stein Otto* durant set anys, des del 1961 fins que va sortir del país per a anar a Alemanya. Precisament ell, cap a qui Herta Müller —una incendiària impertèrrita contra tots els mercenaris dels serveis secrets comunistes— sentia un afecte paternal.

De llavors ençà, hi ha una guerra de trinxeres que dona als poetes dels Carpats més titulars que mai no havien collit amb versos i novel·les. Hom discuteix sobre la moral i la traïció, sobre l'art de la integritat en els temps de règims totalitaris i, encara, sobre les amistats trencades.

Sembla que es repeteix allò que ja va ocórrer fa dues dècades amb uns amics, escriptors i artistes, al districte Prenzlauer Berg de Berlín; on, després de desemmascarar Sascha Anderson com a delator, va sobreviure un aldarull públic sobre un cercle que durant molt de temps s'havia considerat subversiu.

Llavors la caiguda va ser més lleu, Anderson no era Pastior, i un Wolf Biermann irrespectuós, que va encunyar el terme abusiú *Sascha Arschloch* ('Sascha l'imbècil'), va ser la cara seriosa d'una Herta Müller aliena. Actualment, respecte al tema dels expedients de la Securitate, hom examinarà totes les manifestacions de la premi Nobel amb pretensions morals. El futur de la Fundació Oskar Pastior, igual com el del premi literari amb el mateix nom, està en suspens.

Ernest Wichner, director de la Casa de la Literatura de Berlín, confident de Müller i amic de Pastior durant molts anys, va tornar a volar fa poc

Wagner (tercer des de l'esquerra), escriptor; companys banyant-se, l'any 1972. "L'Aktionsgruppe fa

a Bucarest. La missió de Wichner és esclarir a qui va perjudicar realment el col·laborador informal *Stein Otto*; esbrinar si en el futur, després de l'escriptor Dieter Schlesak, que ja ha lamentat la situació, hi haurà més víctimes que podrien incriminar Pastior.

Els expedients s'han portat a una sala de lectura sense finestres de l'edifici de la CNSAS de Bucarest. La sala és vigilada per vídeo i hi regna un silenci aclaparador. Científics i simples ciutadans examinen en vint punts de treball tots els papers que els posen damunt la taula.

Com minaires en un pou, se submergeixen en els abismes obscurs

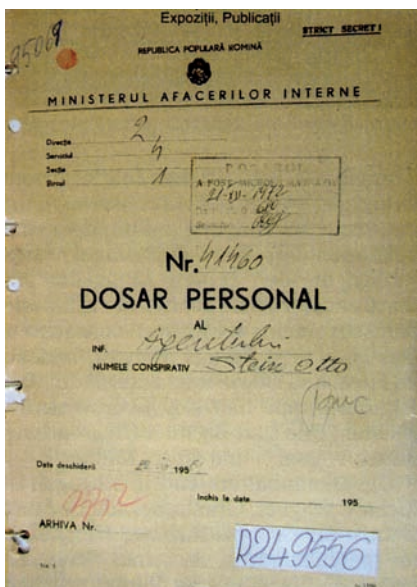
dels anys de la postguerra romanesa. Posant al descobert matèries primeres per a venjances amargues i que desemmascaren autoenganys.

Els resultats són consternació, llàgrimes i col·lapses a la sala de lectura, explica el director de l'administració. "Sovint, la imatge que tenim de nosaltres mateixos i els informes que hi ha als expedients són molt distants —opina un investigador acreditat—. Has fet això, diu la memòria; això no és possible, diu l'orgull; i amb el temps l'orgull venç la memòria."

Per al director de la Casa de la Literatura de Berlín, Wichner, que es va girar d'esquena a Romania l'any 1975, a Bucarest hi troba alleujament. No ha hagut de descobrir res realment nou i incriminadori en el cas Pastior. "Oskar va ser com un pare o un germà per a mi. Fins i tot ara que és mort encara és una persona propera", explica Wichner. "Però això no vol dir que pretenga que isquen a la llum aquells resultats que m'agradarien. En aquest punt estic d'acord amb Herta Müller."

Wichner parla com si volguera protestar contra els retrets fins i tot abans que hom els formulara. Mentrestant, molta gent, com ara antics amics, el veuen compartir la primera plana massa laboriosament amb la Nobel. És l'únic dels companys del Banat que hi va ser present, quan el 10 de desembre del 2009 el rei suec va ennobrir Müller amb el premi.

"Tota aquesta discussió gira entorn de la sobirania de la interpretació,

Portada de l'expedient de col·laborador informal de Pastior. "Un vol nocturn cap a la incertesa."

la viu-viu a flor d'aigua", diu el peu de foto.

Noves troballes proven que Pastior informà la Securitate fins que se n'anà del país

el coneixement del poder i el grau personal d'heroisme", afirma Peter Motzan, de l'Institut per a la Cultura Alemanya i la Història del Sud-est d'Europa a Munic. El seu company Stefan Sienerth, que amb un treball minuciós va desenterrar el cas Pastior, valora d'aquesta manera l'efecte d'obrir els expedients: "El nostre objectiu inicial, arribar a la reconciliació a través de l'esclariment, va ser una il·lusió." Motzan parla de la "identitat desgastada" de moltes persones que van abandonar Romania en direcció a Alemanya com a talents prometedors: les constants guerres de trinxeres "no són alienes al fet que l'esperança de convertir-se en escriptors importats només s'ha transformat en una realitat en el cas de Herta".

Hi ha una fotografia del juliol del 1972 d'una reunió dels fundadors de la societat literària Aktionsgruppe Banat, una associació de joves poetes rondinaires i megalòmans reconeguts que embolcallaven el dia a dia gris de la primera dècada de Ceausescu en mots refinats en llengua alemanya. La fotografia mostra uns homes barbuts banyant-se al riu i el peu de foto

diu: "L'Aktionsgruppe fa la viu-viu a flor d'aigua." A la fotografia no hi apareixen ni Wichner (perquè és "sota l'aigua") ni Herta Müller.

En canvi, enmig hi ha inconfusiblement Richard Wagner, membre fundador i cap del grup. Més endavant, Herta Müller es casà amb ell, i hi passà els anys de persecució i vigilància, fins que sortí del país, el 1987; avui dia, després de divorciar-se'n, encara hi està unida. "Herta va traure la força lingüística de Nostre Senyor", explica un company, "i la força ideològica de Wagner".

Malgrat que les novel·les, narracions i assaigs de Wagner, de 58 anys, són lloats, el sol·liciten més per la seua autoritat moral que no per la seua obra.

En el cas de Pastior, Herta Müller i Ernest Wichner eren cecs, explica Wagner. "Per a tots dos era com una mena de sant. Els agradaria que l'assumpte fora més insignificant, més lleu, i creuen que va ser així. Tanmateix, encara se'n descobrirà més informació nova."

Wagner, condicionat per la seua salut, no ha viatjat personalment a l'arxiu de Bucarest ni tampoc va ser present al lliurament del premi d'Estocolm. Se'n fa una idea pròpia des de casa.

"Molta gent vol una part de la llum de Herta –afirma–. Això és humanament comprensible. Un premi Nobel atorga legitimitat. Tanmateix, amb Pastior la posició de Herta es torna fràgil. El seu treball és basa en el concepte que la literatura hauria de tenir quelcom a veure amb la societat. Respecte a la situació de Pastior i del seu expedient, opine que no s'haurien de mantenir ni la fundació ni el premi amb el seu nom."

Noves troballes d'expedients, que el germanista Sienerth ha començat a analitzar fa poc, només proven allò que ja es temia, que Pastior va informar el seu oficial supervisor de la Securitate fins que va deixar el país l'any 1968. Segons Sienerth, això demostra, si més no, que el col·laborador informal *Stein Otto* va ser absolutament actiu; "si no, no l'haurien mantingut durant set anys".

Què en diu Herta Müller d'aquest fet? De moment no diu res més sobre

el cas Pastior. Al principi va admetre "ràbia" i "horror", però també va assenyalar que el seu amic havia estat traumatitzat pel camp de presoners soviètic i li havien fet xantatge a la Romania estalinista pel fet de ser homosexual. A *Tot el que tinc, ho duc al damunt*, Müller fa que el narrador en primera persona diga: "Porte un bagatge silenciós. M'he empaquetat tant i tant de temps en el silenci, que no em puc desempaquetar en paraules."

Era un pressentiment?

Ningú no ho sap. Actualment a Herta Müller li agrada més de suposar que la Securitate treballa com sempre. Segons que va explicar Müller al setmanari alemany *Der Spiegel*, es poden reconèixer "dimensions de la calúnnia que són inimaginables en aquest país". Aquest és el seu tema, el *leitmotiv* de molts articles: que l'engranatge dels serveis secrets romanesos no s'ha detingut.

El to més elevat no solament li proporciona amics, a la "perjudicada i genial" Müller, com l'anomena un vell conegut.

Dieter Schlesak, escriptor de Transilvània nascut el 1934, s'ha burlat del grup que envolta Herta Müller anomenant-los "dissidents de luxe del temps del desglaç de Ceausescu, el rei comunista grotesc amb tron i ceptre". Hans Bergel, escriptor emprisonat durant molts anys, nascut el 1925, afirma que quan Ceausescu arribà al poder, l'any 1965, "hom ja podia orinar sobre la Securitate sense ser afusellat; el seu predecessor, Gheorghe Gheorghiu-Dej tenia centenars de milers de vides humanes sobre la seua consciència".

Van ser bibliòmans marxistes, admet Richard Wagner, convençuts de poder canviar el sistema des de dins a partir del moment que Ceausescu criticà l'ocupació de Txecoslovàquia per part dels estats del Pacte de Varsòvia. Llavors va rebre el premi de l'associació literària de joves comunistes, igual que Herta Müller. Però, dissidents de luxe? "Justament el company Schlesak, que viu a la Toscana, ens anomenava així", rondina Wagner.

No s'haurien considerat mai "dissidents", explica. "Aquest era un terme que ens van atribuir quan encara no

L'elit romanesa no sap què fer amb la glòria sobtada de Herta Müller, una filla perduda

haviem estat ni una vegada a Alemanya. Un reflex de la guerra freda, marcat per una mirada a la RDA. Érem tan exòtics, per als lectors de la República Federal d'Alemanya, que quan hi vam arribar la gent ens demanava qui havia traduït els nostres textos a l'alemany.”

Ara ja no cal que expliquen que l'alemany és la seua llengua materna. Veneraven Paul Celan i Ernst Jandl com a semidéus, hom passava de contraban els seus llibres als pobles rurals de la regió de Banat, i prompte es van convertir en quelcom semblant a un antídol diari contra la vida en nius de cigonya i sota el dictat del partit.

Llibres, al cap i a la fi. “Sabeu què hi falta en tota aquesta discussió sobre la Securitate?”, pregunta Wagner. “La literatura. En últim lloc és tracta de llibres.” La seua nova novel·la, *Belüge mich*, eixirà a la venda aviat, publicada per l'editorial alemanya Aufbau-Verlag. Wagner no ho menciona.

Des que Herta Müller i ell van arribar el 1987 a Alemanya, el país dels seus avantpassats, han lluitat per l'atenció i el reconeixement. A Romania no els comprenien, i a la nova pàtria alemanya contorba el seu rigorisme moral. El germanista Motzan explica que va ser “el camí d'una terra estranya cap a una altra”, a un país que tractava el despotisme de Ceausescu pragmàticament: amb un premi per cap d'uns 8.000 marcs per ciutadà rescatat.

“Segur que sabeu que, com a escriptor, porteu un tema important en el vostre bagatge”, escrigué Günter Grass el 1978 a l'escriptor Frieder Schuller, per qui va intercedir perquè sortís de Romania. Aleshores encara no sospitava res del bagatge de Schuller.

A les declaracions del cercle d'inspectors de la Securitate de la ciutat romanesa de Hermannstadt del 31 de desembre de 1977, que fa poc han eixit a la llum, hi diu, sota la rúbrica “alt secret”: Schuller, designat durant molts anys “com a informant del departament de contraespionatge”, ha informat “per iniciativa pròpia sobre discussions esvalotadores” en què també han participat ambaixadors de la República Federal d'Alemanya a Bucarest.

Schuller, que vol presentar a Berlín la seua obra de teatre nova sobre Pastior i la Securitate, afirma que mai no es va comprometre per escrit. “Vaig fer el boig.”

Nora Iuga, la traductora de Grass, *grande dame* de la

literatura romanesa, alerta de voler percebre només el fuet de la Securitate en una mirada retrospectiva als temps comunistes als Carpats. Iuga, amb vuitanta anys d'edat i una inclinació irrompible cap a les disputes excèntriques, no solament ha traduït Grass al romanès, sinó que amb Elfriede Jelinek i Herta Müller ha traduït dos premis Nobel més.

“Herta i jo érem amigues –explica–. La ruptura no va arribar fins que ella

A l'esquerra, portada de la versió catalana.

no hagué obtingut el premi Nobel. Una vegada vaig mencionar que jo, que he viscut vuitanta anys a Romania, potser conec millor el país que algú altre que el va abandonar prompte. Quan vaig tornar a trobar Herta després d'aquest comentari, davant de l'antic apartament d'Oskar Pastior a Berlín, em va escridassar en públic.”

L'elit romanesa no sap què fer amb la glòria sobtada d'una filla perduda colèrica. El president de la república, Traian Basescu, que va impulsar l'obertura dels arxius de la Securitate a partir del 2005, ha renunciat a les felicitacions pel premi Nobel. Així mateix, el company Paul Goma, ennoblit com el *Soljenitsin de Romania*, va afirmar des de París que per a Müller el viatge a Alemanya no fou un camí

lana del llibre de Herta Müller. Damunt aquesta línia, imatge del poeta Oskar Pastior.

cap a “l'exili, sinó un cap a unes vacances de repòs”.

Es tracta de vanitat ferida? Ràbia cap a algú que, en els seus escassos viatges a Romania, es pren la llibertat de subdividir des de dalt del seu podi en peons i col·laboradors de la dictadura aquells que s'hi han quedat? Podria ser, afirma Mircea Dinescu. “Respecte als expedients de la Securitate hom ha demanat prudència. S'han triturat moltes coses, moltes s'han volatilitzat. Tractar aquest tema com si tot fora blanc o negre és prendre un camí equivocat.”

Dinescu és el poeta viu més important de Romania. Es trobava oficialment en arrest domiciliari quan, l'any 1989, amarat de suor sota els focus del canal de televisió estatal, va anunciar la caiguda de Ceausescu amb les paraules següents: “L'exèrcit

ens fa costat, el dictador ha fugit.” Avui dia, més de vint anys després, encara es preocupa per la superació del passat des de la direcció de la CN-SAS, l'organisme d'administració de documents de la Securitate.

Qui vulga entendre per què la Romania comunista va ser quelcom més que un bestiar de servidors i víctimes de la Securitate farà bé de parlar amb

**El ‘cas Pastior’
no serà esclarit
fins que el servei
de notícies
internacionals no
n’òbriga el dossier**

Dinescu. Afirmar que la integritat i les ganes de viure eren compatibles. “Per a Herta Müller la Securitate es transforma a poc a poc en una obsessió. Es comporta com la versió femenina de Savonarola”, el famós predicador florentí.

Els poetes en llengua alemanya originaris del Banat, explica Dinescu, no van ser considerats com els nens problemàtics més importants de l'època de Ceausescu. “Eren una colònia de pelicans, molt lluny, a Timisoara, però sempre en el punt de mira.” Ell mateix va fer rimes pròpies sobre la vida en aquest estat d'espies: “Creix com la massa de pa, el meu expedient;/ s’infla, borbolleja, va pujant./ Estimada, ballem algun compàs/ en aquest currículum arxivat.”

El fet que ara se sàpia que el mateix traductor congenial del poema, el poeta del Banat Werner Söllner, fou un informant de la Securitate no canvia gens la versió de Dinescu. “Tot allò que va passar aleshores és difícil de jutjar avui.” I el cas Pastior tampoc no serà esclarit de forma concloent mentre el servei de notícies internacionals no n’òbriga el dossier. No serà fins llavors que es demostrarà, segons els seguidors de pistes experimentats en la jungla d'expedients a Romania, si el mestre de les claus literàries subministrava als serveis secrets més informació de la que s’ha sabut fins ara.

Pastior és soterrat des del 2006 al cementiri del carrer Stubenrauchstraße, al barri de Friedenau, a Berlín. Allí, en un dels biòtops on encara es veuen boines pel carrer i adhesius antinuclears a les finestres, han perdurat els principis d'esperança i de resistència als pisos dels edificis antics liberals. Allí hi viuen, no gaire lluny del cementiri, Herta Müller i Ernest Wichner.

El seu amic Oskar, l'escrupolós, el solitari, els queda prop. No es va descobrir. Això no obstant, va trobar paraules per a expressar la seua por davant de cada forma de balanç de la vida. “Arxivar –va dir Pastior–, és com un vol nocturn cap a la incertesa. Hom ho prolonga ridículament.”

Walter Mayr

Traducció de Blanca Juan